

MONOK ISTVÁN

Önismeret idegen tükörben

2020-at írunk, és a magyarországi kulturális politikában egy erőltetett, kicsinyes hatalmi érdekektől sem mentes vita bontakozott ki a „magyarságról”, illetve a magyarságtudományról. Szerencsére ez a jelenség még nem érte el a tudományt, és csak reméljük, a tudománypolitikai szintet sem. Talán azért nem, mert az említett vita sem igazán vita. Odamondogatások, és kinyilatkozások jelennek meg, tényleges vita nincsen. Nem is lehet. Nem azért, mert az egyik oldal (bármelyik) csupa olyan emberekből áll, akik jobb, ha nem nyilatkoznak meg nyilvánosan, vagy csupa, erkölcsileg és tudományos értékeiben makulátlan kutatóból, és nem azért, mintha nem lenne szükség vitára a magyarságtudomány céljainak természetes változások mentén való újragondolására. A „majd mi elemezzük a saját históriánkat, és ne okoskodjanak mások” gondolatnak soha nem volt létjogosultsága, már csak azért sem, mert soha, sehol nem létezett még népcsoport, kulturális közösség, amelyik vegytisztán ilyen, vagy olyan lett volna, kabar, bármilyen török, sokféle német (külön-külön keveredetten), vagy éppen magyar. Ha valakinek nincsen szükség a mások szemére, az magánemberként és közösségként is elbutul és magára marad.

Emellett a múlt mindig aktuális. Még akkor is az, ha a 21. század elején a közbeszéd szintjére emelkedett az a nézet, amely szerint csak az alkalmazható ismeretekre van szüksége az emberiségnek. A különböző kultúrákhoz tartozó közösségek másként és másként értelmezik a hagyományt, vannak, akik valóban egyetlen, számukra fontos emlékre koncentrálnak az örökségükből, és aztán egy nagy időbeli ugrással, a mai nap gondjainak a megoldására. Mások, a teljes kulturális hagyományt tekintik át minden olyan feltett kérdés kapcsán, amely a mai napi gondok megoldásához szükséges. Meg akarják érteni, hogy az idő folyamatában mikor, ki, milyen körülmények közt, milyen választ adott a hasonló kérdésre. Magam azt gondolom, hogy az önismeret szempontjából, és egyben egy közösség újító erejének megtartása, és táplálása szempontjából ez az utóbbi a nyugat-keresztények, vagyis az európaiak számára a leginkább kívánatos.

Az önismeret különösen fontos a közép-európai népek számára, akik egyharmad évszázada lettek függetlenek, sokuk a történelemben először ilyen „hosszú” időre, mások pedig fél évezred óta, amikor elveszítették önrendelke-

zésüket. Ezeknek a népeknek nem adatott többszáz év arra, hogy megfogalmazzák maguknak, hogy kicsodák ők, miben azonosak, és miben mások, mint egy másik közösség. A meg nem értés a közös piac (mert Európa nem létezik) nyugati és keleti fele közt részben ezért is alakult úgy, ahogy napjainkban látjuk. A piac keleti felén ma egy újfajta értelmiség bontogatja szárnyait. Olyan, amilyen abban az időben volt, amit „az európai nemzetek kialakulása” fejezet-cím alatt írnak le a történelemtankönyvek. Ennek az értelmiségnek egyes csoportjai – anakronisztikus módon – ismét a Paradicsomban keresik az őshazát, nyelvüket már Ádám és Éva is beszélte, és minden civilizáció és kultúra tőlük származik. Ilyen elméletek voltak már a 19. századi „nemzeti ébredés” korában is, meg vannak ma is.¹

Az önismeret egyik nagyon fontos forrása mások szeme. Hogyan látnak bennünket mások? Az imént említett korszakban Széchényi Ferenc gróf, 1802-ben engedélyt kapott Ferenc császártól egy *Bibliotheca Regnicolaris* megalapítására. Az alapító nevezi így a leendő gyűjteményt, és nem *Bibliotheca Nationalis*nak, nem *Bibliotheca Nationalis Hungariae*-nek, és főként nem *Bibliotheca Hungarica Nationalis*nak. Célját úgy fogalmazza meg, hogy minden *hungaricumot*, vagyis a magyarokra és *Hungaria*-ra vonatkozó dokumentumok összességét szeretné egyetlen gyűjteményben megőrizni és hozzáférhetővé tenni. Egy évszázad múltán, amikor *Hungaria* szétesett, és megszületett Magyarország (ami egyáltalán nem *Hungaria*), a magyar embereket sokkolta az esemény. Gragger Róbert (1987–1926) 1916. augusztus 19-én kezdte meg munkáját a Berlieni Egyetem Magyar Szemináriumának (*Ungarisches Seminar*) vezetőjeként, és elkezdte használni a *hungarológia* (*Hungarologie*, *Études hongroises*, *Studi Ungheresi*, *Hungarian Studies*) fogalmát, és ez a fogalom tudományszakká (diszciplínává) érett az elkövetkező évtizedekben. Mit értett *hungarológia* kifejezés alatt? A Szeminárium ugyanis a „*magyar nyelv és irodalom*” tanítására jött létre. Az 1921-ben útjára indított *Ungarische Jahrbücher* első számában kiadott munkatervében világosan megmondja a célját:

„Az új világ küszöbén [az I. világháború borzalmai, és a Trianoni békediktátum után – M. I.] [...] a felelőssége tudatában levő ember kötelessége, hogy a népek tárgyilagos megismerésére törekedjék. [...] Az *Ungarische Jahrbücher* a magyar nyelv, történelem és kultúra számára tudományos orgánumot akart teremteni [...] Kultúrproblémának kell felfogni a szűkebb értelemben vett tudományos kérdéseken kívül minden gazdasági, szociális, politikai és művészi problémát, mivel számunkra a kultúra az ember társadalmi életében

¹ Csak egy példa a kurzuskiadványok közül: GRANDPIERRE Attila, *Ősi Magyarország. A Kárpát-medence és a Selyemút népeinek felemelkedése*, Titokfejtő, Budapest, 2019, 2020².

történetileg gyökerező anyagi és szellemi alkotásoknak és intézményeknek összességét jelenti.”²

A magyarságtudomány (hungarológia), csak 1977-ben jutott el addig, hogy egy nemzetközileg szervezett, szakmai közösséget alapítson, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság (International Association of Hungarian Studies), amely – a Társaság közgyűlési határozata alapján – 1996-ban a Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság nevet vette fel. Angolul ez a név pontosan egyezik az előző megnevezéssel. Ennek a társaságnak második elnöke – mindig nem Magyarországon élő tudós az elnök –, Rákos Péter (1925–2002) a „Mi a hungarológia?” vitában így összegezte, mondta el véleményét: „a hungarológia nem az, amit a metropolis kínál, hanem amit a helyszín igényel”. Nekünk, magyaroknak Magyarországon nagyon is szükségünk vannak arra a tudásra, ahogyan másként látják történelmünket, kultúránkat Ankarában, mint Párizsban, másként Helsinkiben és Prágában. Azt is tudnunk kell, miért van ez így, mert csak így tudjuk segíteni azoknak az embereknek a munkáját, akik a világ különböző pontjain próbálják megismertetni Magyarországgal és a magyarsággal az ottani embereket, sokszor elmondani, megmagyarázni, hogy miért érkeznek Magyarországról az ottaniaknak érthetetlen, elképesztő, elkeserítő jelzések. És Rákos Péter azt is mondta, hogy az egymásra utaltság is létezik. A közeli és a távoli oktatási- és kutatói intézményekben dolgozóknak szükségük van a magyarországi tudományosság eredményeire, ezek megismerésére, több tekintetben a saját tudományos teljesítményük itteni megmérettetésére is.

Napjainkban az amerikai nyelvi imperializmus idején, az angol kultúrát, az angol értékeket az angol, mint *lingva franca* létezése miatt, folyamatosan felértékeli a világ. Az angolokat egyébként soha sem érdekelte különösen a Kontinens, főleg nem a Magyar Királyság, Erdély, vagy éppen Magyarország, és főleg nem amióta a világot lehetett kirabolni. Mégis, az egyik legkiválóbb történeti összefoglaló rólunk, amelyet egy nem magyar írt, Bryan Cartledge könyve, a *The Will to Survive. A History of Hungary*.³ Hosszú volt az út a kora újkori, majd 19. és 20. századi angol útleírások idősza és Bryan Cartledge magyarországi nagyköveti hivatali ideje között. Ha visszalépünk a 19. század elejére, idézek egy érdekes véleményt. Nem rosszindulatú, inkább szarkasztikus, de tanulságos. Azoknak is tanulságos lehet, akik napjainkban a pusztákon szabadon száguldó, őserőt és az ősi civilizáció erejét hordozó „magyarokról” álmodoznak. A példa egyben elvezet bennünket az utazási irodalom műfajához. Hiszen az útleírás,

² Robert GRAGGER, *Unser Arbeitsplan*, Ungarische Jahrbücher 1. (1921), 1–2. Magyarul idézi: KORNYA László, *Gragger Róbert és az Ungarische Jahrbücher*, Hungarológia 2. (1993), 37.

³ Bryan CARTLEDGE, *The Will to Survive. A History of Hungary*, Timewell, London, 2006. Magyarul: *Megmaradni. A magyar történelem egy angol szemével*, ford. BANKI Vera, Rubicon, Budapest, 2016.

nem *par excellence* történetírás vagy akár népismeret. Különböző iskolázottságú, különféle szakmát művelő emberek művei, nyitott szemmel járó ember emlékeinek rögzítése egy-egy országról, népről, városról, szokásokról és kultúráról. Ezekre is nagy szükségünk van.

A legrészletesebb utazásméлет, amely a Magyar Királyságban megszületett, David Frölich (1595–1648) bártfai matematikus, csillagász tollából származik, a *Cynosura peregrinantium*. Először Bártfán jelent meg 1639-ben, majd kibővített változatban Ulmban, 1643-ban, és 1644-ben.⁴ Nagyon részletesen 110 feltett kérdés szerint haladva elemzi az utazás szükségességét, feltételeit, körülményeit.⁵ Ez a mű ismert, népszerű volt, az utazási elméletek megismerése pedig kedvelt kutatási téma napjainkig is. Nem csoda, hogy a Brit-szigeteken lévő gazdag könyvtárakban is mindenütt megtalálható Frölich könyve, a bibliofil gyűjtők a mai napig keresik.

1804-ben jelent meg Henry Brooke (1738–1806) ír festő emlékirata, melyben a magyar nyelvről is kifejti nézeteit. A számára idegen kultúráról nem kis szarkazmussal emlékezik meg, éppen Fröhlich kapcsán. A magyar „Feleség” szó jelentését taglalja, hasonlítja a finn (*vaimo*) megfelelőhöz. A furcsa magyar szemlélet kapcsán említi:

My Hungarian friend, and I'll call him your's, for he is very anxious to see you, is of opinion, that his countrymen brought letters with them into Europe; but I think the daughters of heaven would not be willing to travel in the company of such race. He confirms the account which Professor Frolichius gives, of the curious MS. in the Duke of Florence's library. „*In Bibliotheca Ducis Florentiae extat liber Hungaricorum Characterum cum Abyssinis Hebraeis Syriisque affinitatem habentium, et a dextra ad sinistra more istorum scriptorum. De hoc libro scribit ita Zamonius. In Bibliotheca Magni Ducis Hetruriae Florentiae extat volumen valde vetustum, Siculorum typis et mirandis incognitisque Europae literarum notis, charta libri non est epistographia, sed*

⁴ *Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium, hoc est Viatorium...* a Davide FROELICHIO ... Partes 1–4. Wolfgang Endter, Ulmae, 1643–1644. 1644-ben egy közös címlappal még egyszer kiadták a négy részt: *Bibliotheca, seu Cynosura Peregrinantium, hoc est, Viatorium, Omnium hactenus editionum absolutissimum...* In *Duas Partes digestum: Quarum Prior, Quatuor Libris constans, complectitur I. Centuriam cum Decuria Problematum/ Apodemicorum, II. Multiplicia Peregrinationis Praecepta. III. Methodum Rerum explorandarum. IV. Indicem Viarum duplicem ... Posterior Pars totidem Libris exhibet I. Geographiam Apodemicam. II. Historiographiam Apodemicam. III. Diarium Apod. perpetuum, nec non eiusdem applicationis Prognosticon quadruplex, scilicet Meteorologicum, Physiognomicum, Chiromanticum & Oneirocriticum. IV. Precationes & Hymnos Apodemicos* Lectione varia ... conscriptum a Davide Frölichio ... Ulmae: Endterus; Ulmae: Kühne, 1644.

⁵ *Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium liber tertius, Partis prioris, in quo res quaevis in exteris locis explorandae, visendae, atque observandae, perspicua, eaque simplicissima methodo adumbrantur ... elaboratum par Davidem FRÖLICHUM ...* Wolfgang Endter, Ulmae, 1643. Magyarul KULCSÁR Péter fordításában, csak kis részek jelentek meg: *Régi magyar utazási irodalom, 16–18. század, vál. Kovács Sándor Iván, s. a. r., jegyz. MONOK István, Szépirodalmi, Budapest, 1990, 37–115.*

*ad versa tantum parte conscripta: verum ita ob papyri subtilitatem tralucet omnes literae, ut aversa quoque parte non minus quam adversa legi pariter quaeant. Non e lineis chartis, quales hodie in usu, sed Nilotica papyro volumen constat, nec calumno est exaratum, sed typo impressum, ubi versum σὺς[τ]όιχια dependulae singularibus lineis, per quaelibet interstitio insertis inter sese distinguuntur. Nec vero ipsi tantum characteres, sed totus etiam codex multum vetustatem omnibus argumentis prae se fert, ut jam desinant gloriari Europaei de sua Cassiterographia nuperrime inventa, cum hic liber ante multa secula impressus, literis huic orbi incognitis Scythicis, ejus rei autores manifesto proclamet. Quod Paulus Iovius, ab oriente per Scythas ad Europaeos venisse jam pridem scripsit.”*⁶ Heaven help us! the more we read, and the more we think, we find that every point in history is still disputable; as for Etimology, I never expect to see that lady’s account settled.⁷

Henry Brooke joggal szarkasztikus, és ha a mai angol értelmiségiek olvasnák a ma élő, a dicső hun vagy szkíta múltba révedezők írásait, nem lennének mások. De a 19. század első felétől egyre több magyar látogatott Britanniába, és onnan is egyre többen fedezték fel maguknak a Kárpát-medencét, a benne lakó fura népeket. Ahogy más népek képviselői is. Emlékeiket írásba foglalták, és kiadták. Többen tudományosan foglalkoztak a magyarokkal, *Hungariával*, majd Magyarországgal. Azt hiszem, hogy ha mi Magyarországon komolyan *Európát* (és nem egyszerűen Közös Piacot, amelyben mi csak vesztesek lehetünk) szeretnénk, akkor nem a bezárkózás felé, hanem mások véleményének, és másoknak a megismerésén keresztül kell közelebb kerülnünk saját történelmünk, hagyományaink, a legtagabb értelemben vett kultúránk, és ezzel önmagunk megértéséhez.

6 Ulm FRÖHLICH, 1643, lib. 3, pars prior, cap. XXXIII. 533. Fröhlich ezt a történetet az erdélyi humanista, Szamosközy István (1570–1612) könyvéből vehette át, nem valószínű, hogy személyesen is kézbe vette a könyvet (SZAMOSKÖZY István, *Analecta lapidum*, Padova, 1593 [RMK III, 835], 14.) (Reprint: *Analecta lapidum* (1593), *Inscriptiones Romanae Albae Juliae et circa locorum* (1598), s. a. r. BALÁZS Mihály – MONOK István, Szeged, 1992, (Adattár XVI–XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 33.) fol. 13a–14b. Szamosközy szövegének magyar fordítását lásd: SEBESTYÉN Gyula, *A magyar rovásírás hiteles emlékei*, Budapest, MTA, 1915, 82–83. Szamosközy azt mondja, hogy a firenzei fejedelem könyvtárában van egy magyar betűkkel írott könyv, melynek betűi az abecsin, héber és szír írásjelkékel tartanak rokonságot, ezen írások szokása szerint jobbról balra haladva. Ez a székelyek írása, amely a szkítákéval rokon. A székely-magyarok a szkítáktól vették át, és ezt az írásformát magukkal hozták a Kárpát-medencébe, Európába. Ráadásul közben a könyvnyomtatást is feltalálták. A firenzei könyv lapjai ugyanis nincsenek a levélírás szerint mindkét oldalon, hanem csak az egyikén beírva, miért a papír finomsága következtében minden betű annyira átlátszik, hogy a hátoldalon éppen olyan jól el lehet olvasni, mint az első lapon. A kötetben nem papírlapok vannak, hanem nílusi papyrus. Nem tollal írták, hanem nyomtatták. Ennek a művészetnek ugyanis a szkíták a feltalálói (A könyvről szóló kutatásokat összefoglalja BALÁZS Debóra, *Szamosközy István firenzei székely írásos könyvéről*, Irodalomtörténeti Közlemények 121. (2017), 217–228. A kutató megtalálta a kérdéses könyvet a *Biblioteca Medicea Laurenziana* állományában (Plut. 44.24), és igazolja, hogy Szamosközy, és nyomában David Fröhlich félreértette, és nyomtatottnak vélte az etruszk betűket, amelyeket szkíta írásnak vélt.)

⁷ *Brookiana*, vol. 1. *A Memoir of Henry Brooke with anecdotes, correspondence and a selection from his writings*, ed. Charles Henry Wilson, London, Lewis and Roden [for Richard Phillips] 1804, 67–72. (itt: 70.)

„A kultúra tarthatja meg, és teheti ismét naggyá”

Tanulmányok Ujváry Gábor
hatvanadik születésnapjára

Szerkesztette

Dubniczky Zsolt – Hermann Róbert – Kocsis Annamária
– Ligeti Dávid – Orosz László

R Á C I Ó K I A D Ó
B u d a p e s t , 2 0 2 0

A könyv megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap

támogatta.

Ujváry Gábor portréját Krasznai-Nehrebeczky Mária készítette.

© Szerkesztők, szerzők, 2020

© Ráció Kiadó, 2020